

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗНАЧЕННЯ ГЕНЕАЛОГІЧНИХ ВІДОМОСТЕЙ В БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

На сучасному етапі все більше уваги приділяється усвідомленню ролі особистості та її життя в історичному процесі. Більшість дослідників єдині в тому, що *“людський фактор”* відіграє важливу роль в історії, окрім того, варто відходити від штучних соціологічних схем, що існували в історіографії минулих часів¹. Як зазначає Я.Д.Ісаєвич, *“історію творять люди для людей, людські долі є основним складником історичного процесу”*².

Нині ми є свідками процесу *“олюднення”*, персоналізації історії України. З цим процесом пов'язано повернення із забуття імен багатьох видатних українців. В останні роки життя відомих людей все частіше стає предметом історичних розвідок. Сучасні дослідники прагнуть показати історію через життя історичної особи. Окрім цього, як вважає С.М.Ляшко, *“осмислення життєписів багатьох визначних, більш чи менш відомих і пересічних особистостей України лежить в основі уявлення про минуле і сучасність нашої країни, сприяє усвідомленню нами ідеї спадкоємності поколінь, зміцненню національної самосвідомості українського народу - першооснови його духовного і державного відродження”*³.

За останнє десятиліття збільшилася кількість публікацій, присвячених життєвому шляху різних видатних осіб. Порівнюючи зміст цих праць з біографічними творами радянського часу, можна побачити, що вони якісно змінилися. Характеризуючи довідково-біографічні видання, Я.Дашкевич ще в 1995 р. констатував, що *“у виданнях біографічно-просопографічного профілю генеалогічні елементи (відомості про батьків, дідів, дальших предків, а також дітей, внуків) займають набагато менше місця, ніж це потрібно”*⁴. І дійсно, раніше дослідники, як правило, на початку біографії вказували тільки дату, місце народження досліджуваної особи, іноді робітничо-селянське походження. Відомості про інше походження вважали не суттєвими і не вартими уваги. Останнім часом спостерігається прагнення на новому рівні відновити традиції у галузі історико-генеалогічних, історико-біографічних досліджень, закладені у ХІХ - на початку ХХ ст. В.Антоновичем, О.Лазаревським, І.Павловським, В.Модзалевським і продовжені у 20-ті - на початку

30-х років, зокрема М.Н.Петровським у серії статей під загальною назвою “*До історії української просопографії*”⁵.

Нині в багатьох біографічних статтях також можна знайти інформацію про родовід людини. Зокрема, розлогу інформацію, що містить генеалогічні дані, знаходимо в деяких останніх публікаціях. Так, у 2004 р. побачила світ колективна праця “*Українки в історії*”, присвячена відомим українським жінкам, які жили в різні часи. Так, З.Хижняк на початку своєї розповіді про Галшку Гулевичівну повідомляє про велику родину Гулевичів, знайомить з родоводом героїні, а також з родинами її двох чоловіків⁶. Ця ж дослідниця в нарисі “*Мати гетьмана Марія Магдалена Мазепина*” також наводить цікаві відомості про родину матері гетьмана⁷.

На сторінках періодичних видань постійно друкуються біографії відомих людей. Наприклад, в журналі “*Київська старовина*”, №6 за 1998 рік, присвяченому 80-річчю Національної академії наук України, опубліковані матеріали до біографій академіків-фундаторів НАН України - О.Левицького, М.Туган-Барановського, С.Смаль-Стоцького, В.Косинського. В цих статтях також є повідомлення про походження вчених, про яке раніше воліли не згадувати. Адже народився О.Левицький у родині православного священика, предки якого служили в козацькому війську, займали в Гетьманщині посади сотників і осавулів, але більша частина їх були “*мазепинці*”⁸. Інші академіки - М.Туган-Барановський і В.Косинський були дворянського походження, яке в більшовицькі часи, як відомо, не прикрашало біографії⁹. До речі, у статті про Михайла Туган-Барановського автор повідомляє, що більш докладно про родину відомого вченого можна дізнатися з повісті О.Купріна “*Гранатовий браслет*”, де поданий близький до реального сімейний портрет родини Туган-Барановського.

Показовою також є і спеціалізована тематична монографія “*Українська історична біографістика: забуте і невідоме*”¹⁰. У ній дослідники також активно використовують генеалогічну інформацію при дослідженні життя і діяльності вчених, діячів XVII-XX ст., які зробили значний внесок у розвиток і становлення державності України.

У першій половині 90-х років XX ст. у Національній бібліотеці України ім. В.І.Вернадського був створений відділ біографічних досліджень, який невдовзі перетворено на Інститут біографічних досліджень, одним із проектів якого є підготовка Українського біографічного словника - “*монументальної багатомної*

ретроспективної праці, що представлятиме колективну біографію українського народу”¹¹. Згідно “*Редакційної інструкції Українського біографічного словника*” в розділі “*Принципи побудови біографічної статті*” в частині “*Життєпис*” зазначено: “*2.2. При описі сімейного стану та родинних зв'язків необхідно вказати прізвище, ім'я, по батькові матері та батька, дружини (чоловіка); в разі необхідності вказується їхній фах, чин або суспільна належність. Якщо особа належала до відомого історичного роду або мала відомих родичів, бажано дати стислу інформацію з історії роду. 2.5. При потребі подаються основні факти з особистого життя - особливо ті, що мали вплив на громадську діяльність*”¹². В двох випусках збірника наукових праць “*Українська біографістика*” були надруковані зразки статей до словника, написані згідно зазначеної інструкції.

Таким чином, в різномірних публікаціях останнього часу знаходимо відомості як біографічного, так і генеалогічного характеру. Ця інформація може стати поштовхом для генеалогічного дослідження, сприяти реконструкції родоводів відомих людей. В той же час, дослідники зрозуміли, що генеалогічні відомості часто прояснюють вчинки, погляди впливових діячів того часу, а також генеалогія здатна дати матеріал для з'ясування ролі і значення сімейно-родинних зв'язків і відносин в процесі становлення особистості.

Наприклад, вивчаючи життєвий шлях академіка Петра Капіці, С.Процюк наголошував: “*Ми звернемося назад, в історію предків ученого, бо тільки так зможемо пояснити його пов'язаність з Україною*”¹³. А відомий історик-геральдист та генеалог В.Сенютювич-Бережний вважав, що для кращого розуміння різних історичних подій треба вивчати минуле людей, що беруть участь у цих подіях. “*Між тим, для яснішого розуміння нашої історії, особливо бурхливої доби Богдана Хмельницького, нам не слід забувати, що в кожній людині, яка її творила, промовляв і голос її предків, та вона психологічно, до великої міри, являлася і витвором того середовища, із якого вийшла та в якому розвивалась*”¹⁴.

Саме в походженні І.Виговського більшість істориків, які розглядали діяльність цього гетьмана, бачили витоки його політики. Історики першої половини XIX ст. підкреслювали, що він був за національністю поляк¹⁵. Цим Д.Бантиш-Каменський і М.Маркевич

пояснювали пропольську орієнтацію І.Виговського, його розрив з Московською державою. Вони акцентували увагу на тому, що Україна була чужою для цього гетьмана¹⁶. Інакше трактував це питання М.Костомаров. Він звернув увагу на те, що І.Виговський *“походив з чисельного розгалуженого польського роду шляхетського”*¹⁷. Проте історик надалі робив акцент не на національних коренях гетьмана, а підкреслював, що він був *“шляхтич руської віри”*¹⁸. В.Антонович взагалі відійшов від версії своїх попередників про польські корені І.Виговського. Він вважав його дрібним українським шляхтичем родом із Київщини¹⁹. Такої думки були й інші українські історики початку ХХ ст.²⁰ Щоправда, О.Єфименко при цьому відзначала, що він через свою дружину був пов’язаний з магнатськими родами Литовської Русі і належав до освічених представників польської культури²¹. Таким чином, генеалогічні подробиці суттєво допомагають зрозуміти, виявити особистий вибір, його мотиви тощо.

Знання генеалогії також необхідні для цілеспрямованого пошуку історичних документів для написання біографії. З цього приводу російська дослідниця О.В.Петрова підкреслює, що генеалогічні знання потрібні для визначення тих осіб, у яких в першу чергу потрібно шукати документи героя розвідки і відомості про нього. Такими особами є його безпосередні нащадки, родичі по боковим лініям та їх нащадки, а також нащадки друзів, знайомих²².

Наприклад, як відомо, у М.Гоголя не було прямих нащадків, але в нього були сестри і племінники. І саме знання їх імен і прізвищ дало можливість дослідниці Н.Крутиковій за допомогою щоденників сестри, чоловіка сестри і племінниці пролити світло на деякі сторінки життя письменника. Окремі сторінки з цих щоденників є літописом тієї гілки гоголівського роду, яка породичалася з пушкінським²³.

Таким чином, генеалогія стає складовою частиною історичного дослідження. Знання генеалогії іноді стають дороговказом місця пошуку необхідних матеріалів для проведення біографічного дослідження.

Аналіз останніх праць, присвячених життю і діяльності відомих українців, свідчить про те, що дослідники все частіше використовують результати генеалогічних досліджень як основу для історико-біографічних досліджень. У той же час генеалогічні розписи наповнюють біографіями видатних членів роду, сучасні родовідні розписи є не тільки історією роду, в них

простежується доля окремих представників роду. Проте практично неможливо відірвати дослідження родинних зв’язків від вивчення кар’єри, власності та інших біографічних фактів. Таким чином, останні біографічні та генеалогічні розвідки все частіше стають результатом історико-генеалогічно-біографічних досліджень. Можливо, це свідчить про зародження нового виду досліджень - історико-генеалого-біографічних.

Таким чином, після проголошення незалежності України виникли принципово нові, сприятливі умови для розвитку таких наук, як генеалогія і біографістика. Маючи людину своїм об’єктом досліджень, здобутки в цих галузях сприяють заповненню *“білих плям”* в історії та культурі України, їх *“олюдненню”*. Нині перед генеалогами і біографістами стоїть завдання колективними зусиллями відтворити історію України через життєписи її видатних представників. І робити це потрібно по-новому. Я.Дашкевич стосовно біографістики зазначав: *“Наукові пошуки в ділянці української біографістики та просопографії мусять іти в об’єктивному, повноцінному - і світовому - руслі. Теми табу, навіть якщо вони на перший погляд шокують, мусять бути висвітлені й не залишатися поза кадром, бо в такому випадку вони стають предметом негідних спекуляцій. Ми маємо займатися олюдненням живих індивідуалізованих облич, а не виготовленням манекенів - носіїв певного стандартного набору анкетних біографічних даних”*²⁴. Саме такий підхід потрібно застосовувати і до біографічних досліджень, використовуючи генеалогію як підґрунття для поглибленого вивчення родоводів, з’ясування родинних зв’язків видатних осіб.

¹Див: Горбик В.О. Науково-практична конференція “Український біографічний словник: історія і проблематика створення” (Львів, 8-9 жовтня 1996 р.)// Українська біографістика: Зб. наук. пр. / Редкол.: В.С.Чушко (відп. ред.) та ін.; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І.Вернадського, Ін-т біографічних досліджень. - Вип.2. - К., 1999. - С.321.

²Українська біографістика: Зб. наук. пр. / Редкол.: В.С.Чушко (відп. ред.) та ін.; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І.Вернадського, Ін-т біографічних досліджень. - Вип.1. - К., 1996. - С.7.

³Постійна комісія УАН-ВУАН для складання Біографічного словника діячів України. 1918-1933. Документи. Матеріали. Дослідження / Авт. - упор. С.М.Ляшко. - К.: НБУВ, 2003. - С.3.

⁴Дашкевич Я. Дослідницькі проблеми генеалогії // Знак. - 1995. - Число 9 (лютий). - С.6.

⁵Петровський М.П. Три Поповичі: З української просопографії XVII

ст. // Записки Ніжинського ІНО. - 1927. - Кн. 7; *Юрій Дунін-Борковський*. До історії укр. просопографії XVIII ст. // Записки УНТ у Києві. - 1927. - Кн. 24; Укр. діячі XVII ст.: Роман Ракушка-Романовський // Записки ІФВ УАН. - 1931. - Кн. 26.

⁶Українки в історії / За заг. ред. *В. Борисенко*. - К.: Либідь, 2004. - С. 47.

⁷Там само. - С. 52-56.

⁸*Сарбей В., Москвич Л.* Академік Орест Левицький // Київська старовина - 1998. - №6. - С. 74.

⁹*Горкіна Л.* Академік Михайло Туган-Барановський // Київська старовина. - 1998. - №6. - С. 94; *Матвєєва Л.* Академік Володимир Косинський // Київська старовина. - 1998. - №6. - С. 130.

¹⁰Українська історична біографістика: забуте і невідоме / За ред. проф. *М. М. Алексієвця*. - Ч. 1. - Тернопіль: Лілея, 2005. - 352 с.

¹¹*Чишко В. С.* Основні принципи створення Українського біографічного словника // Українська біографістика. - Вип. 2. - С. 6.

¹²Редакційна інструкція Українського біографічного словника // Українська біографістика. - Вип. 1. - С. 53.

¹³*Процюк С.* Академік Петро Капіца // Сучасність. - 1980. - №4. - С. 61-62.

¹⁴*Сенютович-Бережний В.* Рід і родина Виговських // Український історик. - 1970. - №1-3. - С. 149.

¹⁵*Бантыш-Каменский Д. Н.* История Малой России от водворения славян в сей стране до уничтожения гетманства. - К., 1993. - С. 182; *Маркевич Н.* История Малороссии. - М., 1842. - Т. 2. - С. 10.

¹⁶*Бантыш-Каменский Д. Н.* История Малой России от водворения славян в сей стране до уничтожения гетманства. - С. 223; *Маркевич Н.* История Малороссии. - Т. 2. - С. 5.

¹⁷*Костомаров Н. И.* Богдан Хмельницкий. - М., 1994. - С. 200.

¹⁸Там же. - С. 271.

¹⁹*Антонович В. Б.* Іван Виговський // Гетьмани України. Історичні портрети. Збірник. - К.: Ж-л Україна, 1991. - С. 47.

²⁰*Василенко Н.* Выговский // Энциклопед. словарь. - 7-е изд., перераб. / Под ред. *В. Я. Железнова* и др. - СПб.: Ид. Рус. Библиограф. Ин-та Гранат. - Т. 11. - С. 604; *Ефименко А. Я.* История украинского народа. - К.: Лыбидь, 1990. - С. 255.

²¹*Ефименко А. Я.* Из истории борьбы малорусского народа с поляками // Южная Русь: Очерки исследования и заметки. - СПб., 1905. - Т. 2. - С. 107.

²²*Петрова О. В.* Генеалогия и поиск документов личного происхождения XIX - начала XX века // Советские архивы. - 1973. - №2. - С. 33-34.

²³*Крутикова Н.* Сторінки родинної хроніки Гоголів // Київська старовина. - 1998. - №4. - С. 79-85; Щоденник *С. В. Гоголь* (Бикової), *В. І. Бикова*, *М. В. Бикової* (Рахубовської) // Київська старовина. - 1998. - №4. - С. 85-93.

²⁴*Дашкевич Я.* Об'єктивне і суб'єктивне в просопографії // Український біографічний словник: історія і проблематика створення. М-ли наук.-практ. конферен. (Львів, 8-9 жовтня 1996). - Л., 1997. - С. 47.